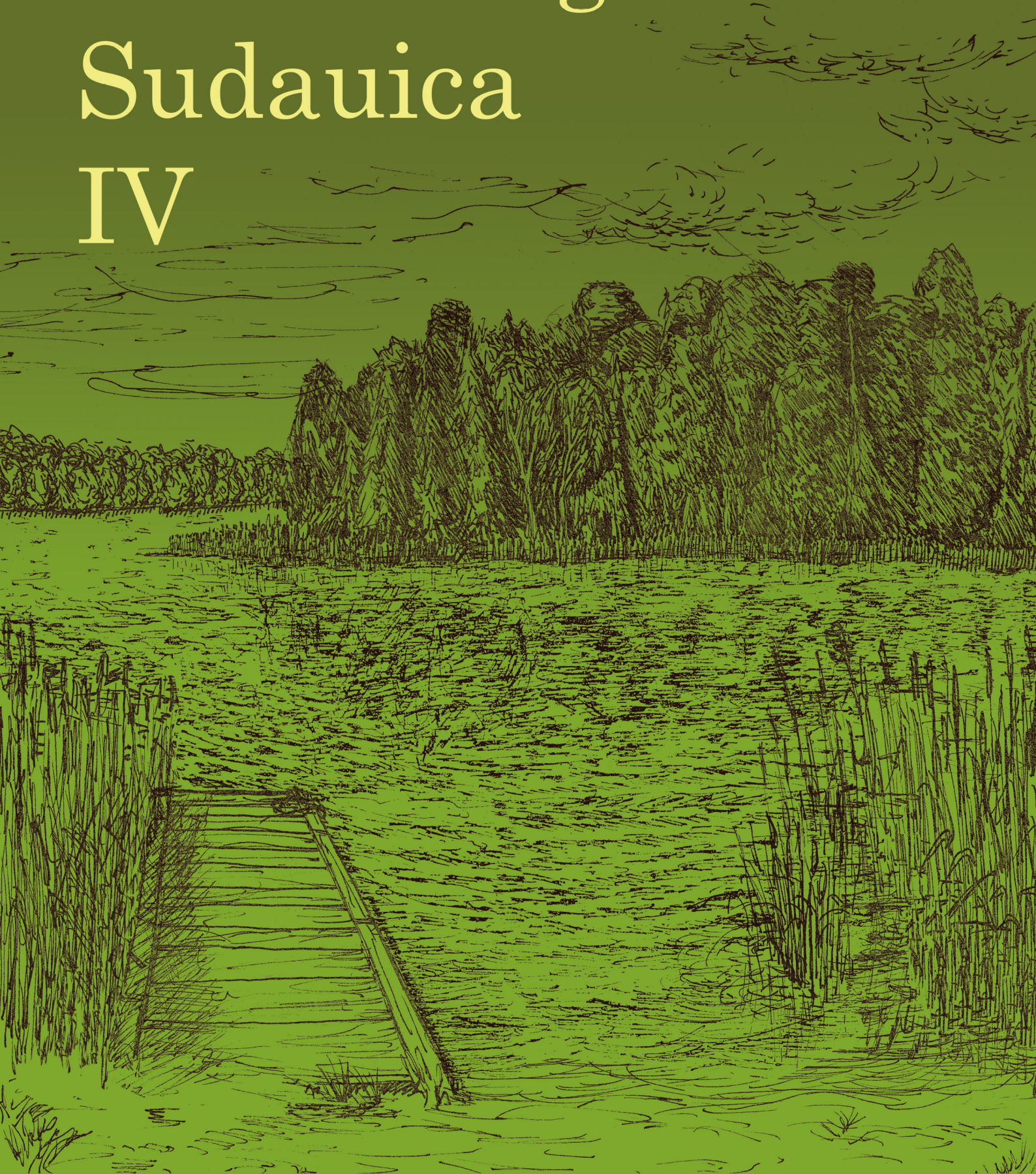

Studia Archaeologica Sudaunica IV

**STUDIA
ARCHAEOLOGICA
SUDAUICA**

Tom IV

Muzeum Okręgowe w Suwałkach
Wydział Archeologii Uniwersytetu Warszawskiego

**STUDIA
ARCHAEOLOGICA
SUDAUICA**

Tom IV

Warszawa 2024

Studia Archaeologica Sudauica, vol. IV

Collegium redakcyjne

Jerzy Brzozowski, Anna Juga-Szymańska, Jerzy Siemaszko, Paweł Szymański

Redakcja tomu

Anna Juga-Szymańska, Paweł Szymański

Współpraca redakcyjna

Rasa Banytė-Rowell, Krzysztof Burek, Stephen Rowell, Andra Simniškytė

Opracowane graficzne tomu

Paweł Szymański, Michał Szymański, Tomasz Szmit

Tłumaczenia

Sabina Siemaszko, Kinga Brzezińska, Anna Juga-Szymańska

Skład i łamanie

Tomasz Szmit

Projekt okładki

Paweł Szymański

Na okładce wykorzystano grafikę autorstwa Michała Szymańskiego przedstawiającą wyspę Sacin na jeziorze Rajgrodzkim

Zdjęcie prof. Mariana Pokropka pochodzi ze zbiorów prywatnych, fot. K. Snarski

ISBN MOS 978-83-61494-35-5

ISBN WA UW 978-83-66210-47-9

ISSN 2544-9982

© Muzeum Okręgowe w Suwałkach,
ul. T. Kościuszki 81, PL 16400, Suwałki

© Wydział Archeologii Uniwersytetu Warszawskiego,
ul. Krakowskie Przedmieście 26/28, PL 00-927 Warszawa

Publikacja dofinansowana przez Uniwersytet Warszawski

Druk i oprawa

Drukarnia Biały Kruk Milewscy sp.j.
Tygrysia 50, Sobolewo
15-509 Białystok
tel. 85 74 04 704, 85 868 40 60
e-mail: drukarnia@bialykruc.com

Spis treści

Od Redakcji	9
STUDIA I MATERIAŁY	
Sylvia DOMARADZKA	
Osadnictwo subneolityczne tzw. nurtu kontynentalnego w rejonie Pojezierza Suwalskiego oraz Ełckiego	17
Subneolithic settlements of the so-called continental trend in Suwałki and Ełk Lake Districts	
Anna BUCHOLC	
Osada z okresu wpływów rzymskich i średniowiecza w Tworkach Skrodzkich nad jeziorem Rajgrodzkim	41
A settlement from the Roman Period and Middle Ages in Tworki Skrodzkie on Lake Rajgrodzkie	
Andra SIMNIŠKYTĖ, Rūta KARALIŪTĖ, Linas KVIZIKEVIČIUS	
The settlement site in Mikniškiai (South-West Lithuania). New materials for the studies of the Trans-Nemunas Region settlement in the Roman Iron Age	223
Osada w Mikniškiai (południowo-zachodnia Litwa). Nowe materiały do studiów nad osadnictwem na Litwie Zaniemeńskiej w okresie wpływów rzymskich	
Iwona LEWOC, Paweł SZYMAŃSKI	
Nietypowa zapinka z wczesnego okresu wpływów rzymskich z Puszczy Boreckiej	261
An untypical fibula from the Early Roman Period discovered in the Borecka Forest	

Wojciech NOWAKOWSKI

- Skutki wydarzeń w afrykańskim amfiteatrze, czyli moneta cesarza Gordiana z Płociczna** 269

The aftermath of the events in the African amphitheater, or the coin of Emperor Gordian from Płociczno

Marcin ENGEL, Cezary SOBCZAK, Piotr IWANICKI

- Nowe materiały do badań Jaćwieży. Weryfikacyjne badania archiwalnego stanowiska w dawnym Plöwken, Kreis Treuburg – obecnie Judziki, pow. olecki** 277

New materials for the study of Yatvingia. Verification research of the archival site in the former Plöwken, Kreis Treuburg – currently Judziki, Olecko district

ODKRYCIA I KOMUNIKATY

Lech PAWLATA

- Ślady metalurgii brązu w Horodniance nad Biebrzą** 299

Traces of bronze metallurgy in Horodnianka on the Biebrza River

Jakub PAWLAK

- Na pograniczu. Uwagi do fragmentów ceramiki ze stanowiska Dreństwo 4** 305

At the Borderland. Comments on pottery fragments from Dreństwo, site 4

Vital SIDAROVICH, Iwona LEWOC

- Znaleziska sesterców Eliusza i Kommodusa z Puszczy Boreckiej** 313

Sestertii of Aelius and Commodus from the Borecka Forest

Iwona LEWOC

- „Kolekcja” zabytków z Puszczy Boreckiej** 319

“Collection” of artefacts from the Borecka Forest

Z HISTORII ARCHEOLOGII

Danuta JASKANIS

- Było nas dwoje archeologów osiadłych na stałe w Białymstoku. Rozmyślania nad zepsutym laptopem** 331

We were the two archaeologists who settled in Białystok

Krzysztof SNARSKI

- Jaką marszrutę przygotował nam Pan na dziś?* Etnograficzne badania terenowe z profesorem Marianem Pokropkiem na Suwalszczyźnie** 365

“What route have you prepared for us today?” Ethnographic field research with Professor Marian Pokropek in the Suwalki region

RECENZJE I OMÓWIENIA

Joanna KALAGA

- Recenzja:** Grażyna Iwanowska, Cezary Sobczak, Marcin Engel,
„Grodzisko w Jeglińcu. Jaćwieskie centrum osadnicze w świetle badań
archeologicznych i przyrodniczych”, Państwowe Muzeum Archeologiczne,
Warszawa 2022 r. 373

KRONIKA NAUKOWA

Anna BITNER-WRÓBLEWSKA, Wojciech WRÓBLEWSKI

- Ćwierć wieku Seminarium Bałtyjskiego** 383
25 years of the Baltic Seminar

Anna Bitner WRÓBLEWSKA, Jerzy BRZozowski,

Renata MASKOWICZ-SIKOROWSKA, Jerzy SIEMASZKO

- Międzynarodowa konferencja „50 lat minęło.
Co dalej z kulturą sudowską?”. 5–8 października 2023 roku, Suwałki** 395
International conference “50th Anniversary.
What is the Future of the Sudovian culture?” 5–8 October 2023, Suwałki

Monika RADZIKOWSKA

- „Reakcja”, czyli Augustowski Festiwal Pasji do Nauki** 409
“Reaction”, or Augustów Festival of Passion for Science

Maciej KARCZEWSKI

- Kompleksowa Ekspedycja Jaćwieska. Biografia i dziedzictwo** 417
Multidisciplinary Yatvingian Expedition. Biography and Legacy

Przynależność administracyjna miejscowości wymienionych w tomie 427

Wykaz skrótów 433

Od Redakcji

Prezentujemy Państwu kolejny – IV tom wydawnictwa *Studia Archaeologica Sudaucica*. Jest to pierwszy tom po pandemii i, niestety, kolejny w czasie trwania wojny w Ukrainie. Poprzedni, choć sygnowany 2021 rokiem, ukazał się, gdy wojna dopiero wybuchła. Obecny zostaje wydany w czasie, gdy trwa ona już od ponad 1000 dni! Śmierć w owym czasie pochłonęła setki tysięcy niewinnych ofiar. Cześć ich pamięci! Należy mieć nadzieję, że to szaleństwo strony rosyjskiej, sprzymierzonej obecnie z jednym z najstraszliwszych reżimów w historii, będące dla niej hańbą, zakończy się jak najszybciej.

Tom poświęcamy zmarłemu w 2023 roku profesorowi Marianowi Pokropkowi, znakomitemu polskiemu etnografowi, w badaniach którego ziemie pojaćwieskie stanowiły jeden z priorytetów. Profesor Marian Pokropek, mimo że nie był archeologiem, wniósł duży wkład w działania Kompleksowej Ekspedycji Jaćwieskiej, kierując jej częścią etnograficzną. Przez wiele lat był też znakomitym współpracownikiem Muzeum Okręgowego w Suwałkach. Więcej o Profesorze i wspólnych działaniach mówi tekst Krzysztofa Snarskiego.

Niniejszy numer jest zdominowany przez publikacje materiałów osadowych. W dziale *Studia i Materiały* zaprezentowana została długo pozostająca wielką niewiadomą osada w Tworkach Skrodkich. Opracowanie powstało w ramach pracy magisterskiej Anny Bucholc, która włożyła w nie wiele żmudnej pracy. Z powodu utraty części materiałów zabytkowych i dokumentacji monografia ta jest obarczona wieloma znakami zapytania, ale Autorka wykazała się dużą determinacją w odtworzeniu danych pozyskanych podczas wykopalisk w latach 80-tych XX wieku. Można było tego uniknąć, gdyby w swoim czasie we właściwy sposób zabezpieczono materiały zabytkowe i dokumentację, a przede wszystkim opublikowano je niezwłocznie po badaniach. Niestety tak się nie stało.

Kolejna prezentowana w tomie osada jest położona już na terenie Litwy Zaniemeńskiej (artykuł trojga Autorów – Andry Simniškytė, Rūty Karaliūtė i Linasa Kvizikevičiausa). Teren ten nie był nigdy badany na dużą skalę, a sytuacja kulturowa w okresie wpływów rzymskich jest dalece niejednoznaczna. Publikowanie nowopozyskanych materiałów pozwoli więc nieco rozjaśnić obraz kulturowy tych ziem.

Pozostałe materiały zaprezentowane w tym dziale wcale nie są mniej ciekawe. Zacząć należy od omówienia zabytków subneolitycznych z Suwalszczyzny. Zostały one zaprezentowane przez Sylwią Domaradzką syntetycznie w sposób, który nie jest typowy dla ośrodka

warszawskiego. Jest to zatem *novum* nie tylko jeśli chodzi o prezentację wybranych materiałów, ale też o zupełnie odmienny sposób opracowania.

W dziale tym znajdą również Państwo szczegółowe przyjrzenie się jednemu z nietypowych znalezisk z Puszczy Boreckiej. Autorzy Iwona Lewoc i Paweł Szymański postarali się wyjaśnić jego charakter i pochodzenie. Znajdą tu również Państwo artykuł Wojciecha Nowakowskiego, który rozprawia się z *fakenews* `em sprzed wielu dziesięcioleci, w logiczny sposób pokazując, że pogoń za sensacją archeologiczną i publikacja niesprawdzonych tez prowadzi do nieporozumień.

Dział *Studia i Materiały* kończy publikacja stanowiska w Judzikach (dawniej administracyjnie przynależnego do miejscowości Plówken). Marcin Engel, Cezary Sobczak i Piotr Iwanicki analizują zarówno dawne, jak i nowe znaleziska z okresu wczesnego średniowiecza z części Mazur przebadanej bardzo słabo przez archeologów niemieckich, która ujawnia niezwykle ciekawe zabytki.

Dział *Odkrycia i Komunikaty* rozpoczyna tekst Lecha Pawlaty o niedawnych bardzo interesujących znaleziskach w Horodniance na Podlasiu.

Nowe badania publikuje też Jakub Pawlak, który wraca do już znanego wcześniej stanowiska w Dreństwie, by pokazać go w świetle najnowszych odkryć podwodnych, a zatem nasze pismo wkracza w dziedzinę archeologii podwodnej.

Teksty Vitala Sidarovicha i Iwony Lewoc przybliżają natomiast nowe odkrycia w Puszczy Boreckiej. Numizmatyczne opracowanie sesterców imperatora Kommodusa i mało znanego cezara Eliusza stało się przyczynkiem do rozważań nad napływem i deponowaniem monet w kulturze sudowskiej. Iwona Lewoc w swym tekście o zabytkach z Puszczy Boreckiej prezentuje natomiast ciekawe znaleziska, które nigdy nie pojawiłyby się w obiegu naukowym, gdyby nie działalność popularyzacyjna archeologów.

W dziale *Z historii Archeologii* znajdą Państwo wspomnienia Pani Danuty Jaskanis z okresu, gdy właściwie tworzyła od podstaw Dział Archeologii muzeum w Białymstoku, oraz tekst Krzysztofa Snarskiego o zmarłym w 2023 roku profesorze Marianie Pokropku.

W dziale *Recenzje i Omówienia* przedstawiamy długo oczekiwaną monografię średniowiecznego grodziska w Jeglińcu, omówioną przez Joannę Kalagę. Opracowaniu temu, jak wskazuje autorka recenzji, czas posłużył, bo wzbogaciło się ono o nowoczesne metody analityczne.

Dział *Kronika* rozpoczyna jubileuszowy tekst Anny Bitner-Wróblewskiej i Wojciecha Wróblewskiego, gospodarzy Seminarium Bałtyjskiego powstały z okazji 25-lecia wieku tej inicjatywy, powołanej przez Jerzego Okulicza-Kozaryna.

W drugim artykule Anna Bitner-Wróblewska, Jerzy Brzozowski, Renata Maskowicz-Sikorowska i Jerzy Siemaszko przedstawili ważną konferencję poświęconą 50-leciu wprowadzenia do obiegu naukowego przez Mariana Kaczyńskiego pojęcia *kultura sudowska*. Było to syntetyczne podsumowanie dotychczasowej wiedzy, ale też postawienie wielu pytań badawczych na przyszłość. Sama konferencja miała miejsce w Suwałkach w październiku 2023 roku.

Znajdą tu Państwo również przedstawienie przez Monikę Radzikowską oddolnej, ale bardzo twórczej, inicjatywy fundacji Terra Desolata, która zorganizowała w Augustowie piknik naukowy przyciągając do tego pięknego miasta nie tylko przedstawicieli wielu instytucji naukowych, ale i rzesze zwykłych ludzi.

Dział, a zarazem tom, kończy tekst Macieja Karczewskiego dotyczący dwóch konferencji poświęconych dorobkowi Kompleksowej Ekspedycji Jaćwieskiej – fenomenu, który zrzeszał specjalistów różnych dziedzin i stał się jednym z podwalin utworzenia w Białymstoku tak ważnej instytucji, jaką było Białostockie Towarzystwo Naukowe (wydawca Rocznika Białostockiego). Obie konferencje wzmiankowane przez Autora miały miejsce w 2021 i 2022 roku.

Pozostajemy zatem przy koncepcji prezentacji tekstów zarówno zasłużonych archeologów, jak i młodych dopiero rozpoczynających swe badania adeptów tej sztuki.

Z życzeniami przyjemnej lektury

Redakcja SAS

Marian Pokropek (1932-2023)

Iwona LEWOC

Fundacja Terra Desolata

Paweł SZYMAŃSKI

Wydział Archeologii Uniwersytetu Warszawskiego

Nietypowa zapinka z wczesnego okresu wpływów rzymskich z Puszczy Boreckiej

Stan badań nad przeszłością Puszczy Boreckiej był już niejednokrotnie opisywany w literaturze¹, natomiast, warty podkreślenia jest – powtarzający się zarówno w publikacjach, jak i dokumentacji konserwatorskiej – wniosek, iż rozpoznanie archeologiczne zarówno tej strefy, jak i całych Wschodnich Mazur jest niewystarczające.

W badaniach powierzchniowych, rozpoczętych przez Fundację Terra Desolata na terenie Puszczy Boreckiej wiosną 2023 roku², ważne narzędzie stanowią wykrywacze metali. Ściółka leśna szczelnie okrywająca powierzchnię gruntu znacznie utrudnia lub wręcz uniemożliwia klasyczną obserwację. Dzięki umiejętnie użytym detektorom udało się zlokalizować co najmniej osiem nieznanych wcześniej nauce stanowisk archeologicznych. Są one położone w szeroko pojętej dolinie Czarnej Strugi – obszarze dogodnym osadniczo ze względu na korzystne ukształtowanie terenu oraz obecność płynącej wody.

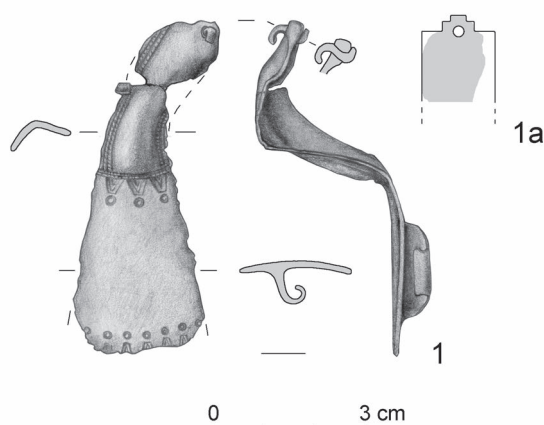
Jednym z odkrytych dotychczas stanowisk jest rozległa osada ludności zachodniobałtyjskiej – Szałk, st. 18³. Na przestrzeni ok. 12 ha rejestrowano liczne fragmenty ceramiki oraz zabytki metalowe, pochodzące głównie z okresu wpływów rzymskich i wędrowek ludów. Dwukrotnie przeprowadzone badania wykopaliskowe ujawniły obiekty o charakterze osadowym zawierające materiał (głównie ceramiczny) z okresu wpływów rzymskich⁴.

1 Patrz artykuły V. SIDAROVICHA, I. LEWOC oraz I. LEWOC w tym tomie.

2 Od maja 2024 roku badania nad przeszłością Puszczy Boreckiej prowadzone są w ramach projektu *Rozpoznanie, opracowanie i upowszechnienie wiedzy o zamierzczym dziedzictwie Puszczy Boreckiej* finansowanego ze środków budżetu państwa, przyznanych przez Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego w programie „Nauka dla Społeczeństwa II”, nr umowy: NdS-II/SN/0317/2024/01, czas realizacji: lata 2024–2027. Artykuł ten został przygotowany w ramach wymienionego projektu.

3 Por. artykuł V. SIDAROVICHA i I. LEWOC w tym tomie dotyczący znalezisk monet z tej osady – przyp. red.

4 Badania przeprowadzono w sierpniu 2023 roku oraz sierpniu i wrześniu 2024 roku. Są to wstępne ustalenia chronologiczne, a ostateczne datowanie będzie możliwe po pełnym opracowaniu materiału zabytkowego. Na tym etapie rozpoznania nie da się jednoznacznie powiedzieć, czy Szałk, st. 18, to jedno rozległe stanowisko archeologiczne czy kompleks kilku mniejszych funkcjonujących w przeszłości w jakiejś wzajemnej zależności lub odrębnie.

Rycina 1. Szwałk, st. 18. Zapinka brązowa: 1. Rysunek zapinki; 1a. Rekonstrukcja kształtu główki.
Rys. A. Grzędzińska, P. Szymański

Wśród dotychczasowych odkryć szczególnie ciekawa jest znaleziona podczas badań powierzchniowych zapinka⁵ ze stopu miedzi (Ryc. 1, 2), dlatego też warto poświęcić jej nieco więcej uwagi.

Zabytek znaleziony został w warstwie humusu, ok. 25 cm poniżej poziomu gruntu, u podnóża sporego, ułożonego południkowo, wzgórza, kilkanaście metrów od wschodniego brzegu Czarnej Strugi.

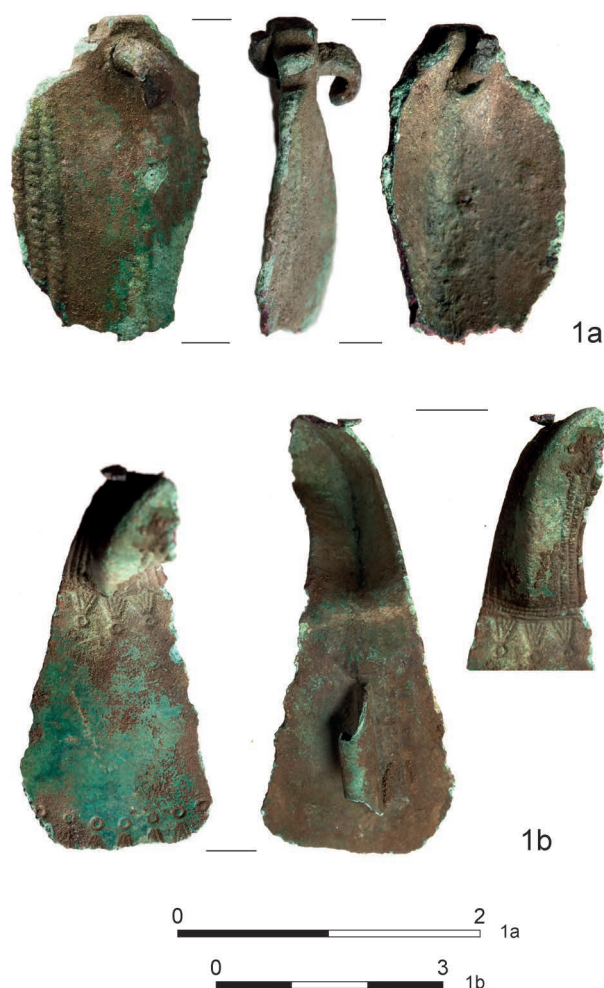
Została wykonana w sposób bardzo staranny metodą odlewania i zapewne dodatkowo rozklepana w dość cienką blachę. Rozszerzająca się na końcu nóżka ozdobiona została na obu końcach wybijanymi puncą trójkątami i kółeczkami. Kabłąk został uformowany w przekroju daszkowato, wzdłuż jego krawędzi znajdują się po trzy podłużne zgrubienia poprzecznie nacinane, podobnie jak na przejściu kabłąka i nóżki. W górnej części kabłąka widoczny jest otwór, w którym tkwi fragment drutu z przodu pełniącego zapewne funkcję haczyka przytrzymującego górną cięciwę, natomiast być może w spodniej części drut przechodził w sprężynę. Zapinka została silnie uszkodzona mechanicznie, zauważalne są obtłuczenia krawędzi nóżki, co powoduje, że trudno określić jej pierwotny zarys. Szczególnie widoczne są zniszczenia na główce: nie zachowała się sprężyna, widoczne jest wygięcie oraz pęknięcie kabłąka, a także obtłuczenie na krawędziach. Znacznie utrudnia to odtworzenie dawnego kształtu tej strefy zapinki, a więc pierwotnej konstrukcji zapięcia oraz formy kabłąka na główce, choć tą ostatnią cechą można z dużym prawdopodobieństwem rekonstruować.

Do zapinki tej nie udało się autorom znaleźć dokładnych analogii, wydaje ona formą unikatową, należy ją zatem przeanalizować pod kątem różnych elementów: konstrukcji oraz stylistyki, a więc ogólnej formy, poszczególnych zdobień oraz sposobu przymocowania sprężyny.

Przede wszystkim zwraca uwagę specyficzne zamocowanie haczyka i zapewne sprężyny, choć ta ostatnia się nie zachowała: haczyk mianowicie tkwi w otworku na główce

5 Serdeczne podziękowania kierujemy do znalazcy – Przemysława Malickiego.

Chcielibyśmy również szczerze podziękować Panu Nadleśniczemu, dr. Jarosławowi Kowalewskiemu oraz Pracownikom Nadleśnictwa za nieocenioną pomoc, wsparcie i zrozumienie potrzeby prowadzenia rozpoznania archeologicznego na terenie Nadleśnictwa Czerwony Dwór.

Rycina 2. Szwałk, st. 18. Zapinka brązowa: zbliżenia na poszczególne elementy. Fot. M. Bogacki

i przechodził zapewne w sprężynę. Można tu przyjąć dwie możliwości: jest to pozostałość naprawy zapinki lub elementy te były wykonane pierwotnie przez rzemieślnika. Jeżeli przyjąć wariant zniszczenia oryginalnego zapięcia i następnie naprawy, należy sądzić, że pozostałości po sprężynie zostały starannie usunięte, ponieważ główka na szczycie jest gładka. Nową sprężynę i haczyk zamocowano w specjalnie wykonanym w tym celu otworze na główce. Można jedynie domyślać się, że zapinka miała pierwotnie konstrukcję jednodzielną i górną cięciwę przytrzymaną haczykiem. Naprawy przedmiotów, w tym zapinek bałtyjskich, były stosowane dość często i w dużej mierze stanowiły jednostkowe przykłady inwencji rzemieślnika [por. np. P. SZYMAŃSKI 2005, 23-24; 2018, 34], trudno tu przedstawić zatem jakąś regułę.

Jeżeli jednak przyjąć, że mamy do czynienia z pozostałością konstrukcji pierwotnej, to podobny sposób zamocowania sprężyny (choć już nie haczyka), czyli umieszczenie końca drutu, z którego została wykonana, w otworze na główce widoczny jest na niektórych egzemplarzach serii wschodniej zapinek kapturkowych [J. ANDRZEJOWSKI 1994, 92]⁶.

6 Ostatnio na ten temat - patrz J. ZAGÓRSKA-TELEGA, M. M. PRZYBYŁA, A. SZCZEPANEK 2023, 87-88.

Pomijając jednak nie do końca pewną konstrukcję sprężyny należy spojrzeć na formę zapinki i jej zdobienie. Oprócz typowej dla wczesnego okresu wpływów rzymskich pochewki z blachy, ogólny jej kształt mieści się w stylistyce fibul z rozwiniętej fazy B okresu wpływów rzymskich. Rozszerzona na końcu nóżka, pierwotnie zapewne trójkątna, oraz dość szeroki kabłąk spotykany jest np. na licznych na terenach zachodniobałtyjskich zapinkach oczkowatych, niektórych fibulach pochodnych od silnie profilowanych, np. Almgren 100 i 133 lub też rzadziej znajdujących rozwiniętych formach zapinek kapturkowych [O. ALMGREN 1897, tabl. II: 27–30, 37–42, III:57–63, V:100, VI:133].

Można wysunąć wstępną tezę, że pewną inspiracją dla twórcy zapinki ze Szwalku mogły być zapinki oczkowate serii pruskiej [O. ALMGREN 1897, tabl. III:57–61] licznie spotykane na terenach bałtyjskich [por. W. NOWAKOWSKI 1995, 26–29]. Zbieżny jest tu bowiem ogólny kształt – trójkątna nóżka (szczególnie w typach Almgren 60–61) zdobiona ornamentem wybijanym puncą i taśmowaty kabłąk. Tu jednak te podobieństwa się kończą: inne są bowiem szczegóły ornamentyki, przekrój kabłąka i domniemana konstrukcja sprężyny.

W kontekście poszukiwania wzorca dla fibuli ze Szwalku warto rozpatrzyć także podobieństwo do fibul typu Husynne opisanych przez B. Niezabitowską-Wiśniewską (2017). Zbieżny jest tu ogólny kształt, zbieżne jest także zastosowanie unikatowej konstrukcji zapięcia, choć należy podkreślić, że w obu przypadkach jest ona inna – zapinki typu Husynne posiadają często dwa haczyki przytrzymujące górną cięciwę [B. NIEZABITOWSKA-WIŚNIEWSKA 2017, 482, ryc. 4]. Jednak podobnie jak w przypadku zapinek oczkowatych, podobieństwo zanika, gdy wgłębimy się w szczegóły zupełnie odmiennej ornamentyki. Należy ponadto przypomnieć, że zapinki typu Husynne były częściowo wzorowane na zapinkach typu zarubinieckiego i świadczą zapewne o *lokalnym przetrwaniu tradycji późnozarubinieckiej* [B. NIEZABITOWSKA-WIŚNIEWSKA 2017, 485–486], za czym przemawia ich zdobienie oraz zbieżny rejon ich występowania, czyli tereny południowo-wschodniej Polski i zachodniej Ukrainy. Wzorca dla zapinki ze Szwalku należy więc szukać gdzie indziej.

Wydaje się, że w przypadku omawianej zapinki ze Szwalku mamy do czynienia – jak powiedziano wcześniej – z przedmiotem wykonanym przez rzemieślnika jednostkowo, być może na próbę, co związane być mogło z poszukiwaniem nowych wzorców fibul. Skąd jednak ów wytwórca czerpał inspirację? Warto zatem, podobnie jak w przypadku cech konstrukcyjnych, ponownie przyjrzeć się bliżej podobieństwu do fibul kapturkowych, tym razem jednak pod kątem zastosowanej ornamentyki. Okazuje się, że właśnie tutaj widać duże zbieżności. Wątek oparty na trójkątach i umieszczonych na ich szczytach kółeczkach występuje często na rozwiniętych formach zapinek kapturkowych przede wszystkim na ich kabłąkach [por. np. J. SCHUSTER 2006, ryc. 3:5, 4:16, 5:6, 6:2]. Na fibulach tych widoczny jest też czasami ornament drobnej drabinki [por. np. J. SCHUSTER 2006, ryc. 5:6, 10, 7:11; por. A. CHILIŃSKA-FRÜBOES 2020, 49:1, 2,], który zastosowany był też na krawędzi kabłąka zapinki ze Szwalku.

Drugim wzorcem dla fibuli ze Szwalku mogły być zapinki typu Almgren 42, włączone przez O. Almgrena również do II grupy, ale posiadające nieco inną konstrukcję główki. One również posiadają zbliżony kształt oraz bardzo podobną ornamentykę – zarówno trójkąty zakończone kółeczkami, jak i wątek drabinkowy wzdłuż krawędzi [por. A. CHILIŃSKA-FRÜBOES 2020, ryc. 13:4, 20:1–3, tabl. 30:2, 3, 277:Liekeim.1; por. M. NATUNIEWICZ-SEKUŁA, J. OKULICZ-KOZARYN 2011, tabl. LXXXI:196/1].

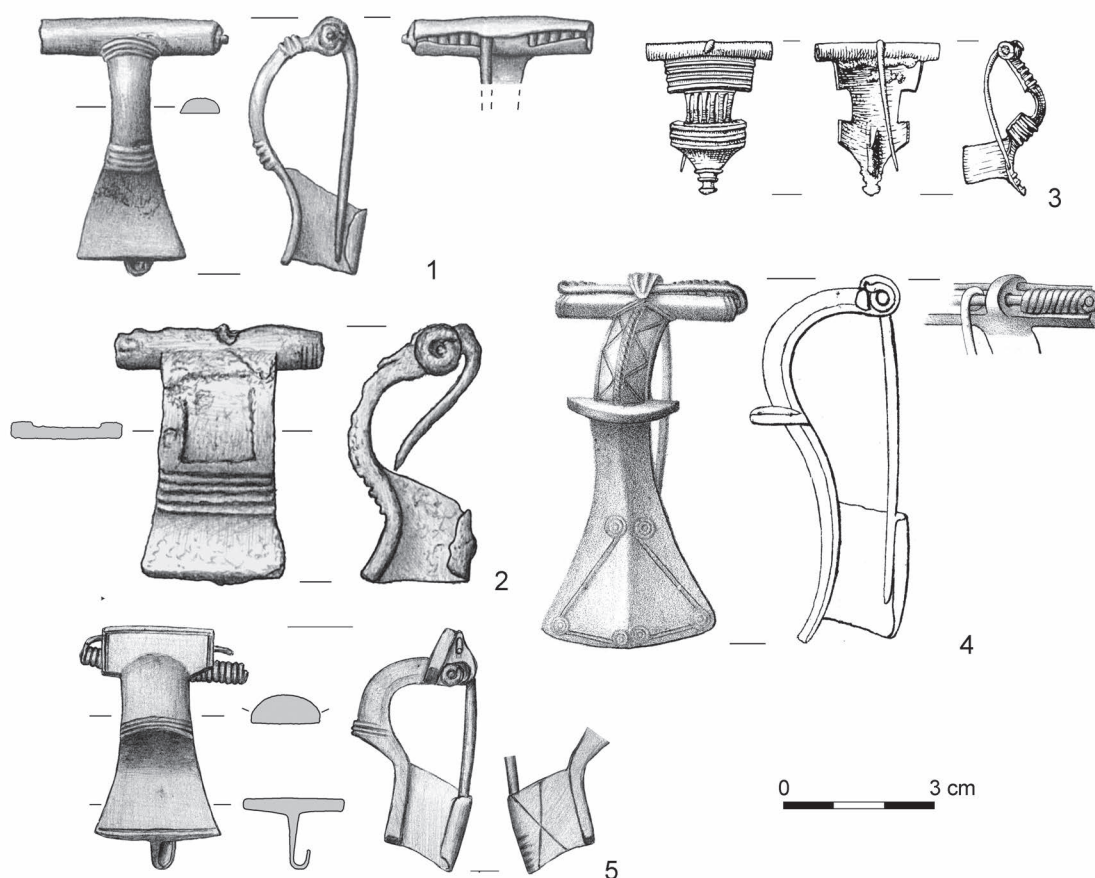
Trzeba również zauważyć, że zdobienie w postaci trójkątów zakończonych kółeczkami znane jest także z innych kategorii zabytków. Analogiczny ornament znajduje się m.in. na

blaszkach brązowych (aplikacjach pasa?) znanych z grobu 15 z dawn. Imten, Kr. Wehlau z fazy B_{2a} [A. CHILIŃSKA-FRÜBOES 2020, 93, tabl. 225:15.13].

Dodatkowo warto zwrócić uwagę na kształt kabłąka fibuli ze Szwałku: jest on w przekroju daszkowaty, czym zresztą wyraźnie odróżnia się od wcześniej wymienionych zapinek oczkowatych serii pruskiej, a także zapinek typu Husynne, które mają kabłąki płaskie w przekroju. Tymczasem taki daszkowaty (czasami półkolisty) w przekroju kabłąk mają właśnie zapinki Almgren 42 [A. CHILIŃSKA-FRÜBOES 2020, ryc. 13:4, tabl. 49:1,2, 62:2c].

Powyższa lista nawiązań zapinki ze Szwałku pokazuje jasno, że trudno znaleźć jeden czytelny wzór, który posłużył wytwórcy do jej wykonania. Należy chyba sądzić, że jest to jednostkowy przypadek opracowania przez rzemieślnika nowego typu zapinki. Należy pamiętać, że okres wczesnorzymski, to etap gwałtownego rozwoju form i zdobień zapinek. Wynikało to po części z ich konstrukcji – obecność pochewki z blachy umieszczonej wzdłuż nóżki zakładała konieczność odlewania nóżki i kabłąka w całości, co było przeciwieństwem wcześniejszych zapinek o konstrukcji środkowolateńskiej i późniejszych fibul z podwiniętą nóżką, które mogły być wyciągane, wyginane i rozklepywane ze sztabki. Odlewanie w formie umożliwiało opracowanie i tworzenie nowych kształtów, co znajduje odbicie w materiale archeologicznym. Świetną ilustracją jest tu struktura klasyfikacji Oskara Almgrena: wydzielił on bowiem pięć grup dla zapinek wczesnorzymskich (aż 12 serii w grupie V) ze względu na zróżnicowanie konstrukcji, form i zdobień oraz tylko dwie grupy dla o wiele prostszych zapinek późnorzymskich. Ponadto w okresie wczesnorzymskim w środkowo-europejskim Barbaricum widać bardzo wyraźny rozwój zapinek z górną cięciwą, które w fazach B₂ i B₂/C₁ właściwie wypierają zupełnie zapinki kuszowate. Duża część tych fibul miała konstrukcję dwudzielną (sprężyna osadzona była na osi), co powodowało konieczność przytrzymania cięciwy na szczycie kabłąka; konstrukcję taką widać też zresztą na fibulach jednodzielnych. To również skłaniało rzemieślników do poszukiwania bardziej wymyślnych rozwiązań do przytrzymania cięciwy w postaci haczyków, tulejek, cylindrów itp. Jedne formy, jak np. zapinki Almgren 133 ewentualnie Almgren 100 rozpowszechniały się szerzej (może znajdowały uznanie wśród użytkowników?), inne – pozostawały na etapie prototypów, ewentualnie niewielkich serii, za małych liczebnie, by były uchwytnie w materiale archeologicznym.

Podsumowując powyższe obserwacje, w przypadku zapinki ze Szwałku mamy do czynienia zapewne z jednostkowym wytworem, jedynie inspirowanym formami, konstrukcjami i zdobieniami innych fibul. Powstaje jednak pytanie, czy jest to egzemplarz miejscowy czy z import? Jeżeli przyjąć najbardziej prawdopodobną wersję, czyli naśladowanie przez wytwórcę elementów zapinek kapturkowych lub ich pochodnych, czyli fibul Almgren 42, to w grę wchodziłoby wytworzenie jej na terenie kultury Dollkeim-Kovrovo lub, co mniej prawdopodobne, na terenie pobliskiej kultury wielbarskiej, gdzie obie te formy występowały [por. A. CHILIŃSKA-FRÜBOES 2020, ryc. 12, 19, 23, 24]. Nie można jednak wykluczyć, że powstała ona na Mazurach, a wytwórca starał się odtworzyć zapinki, które z jakiegoś powodu były mu znane, które np. widział w czasie pobytu w innych rejonach. Takie jednostkowe próby znane są bowiem ze schyłku wczesnego okresu rzymskiego z terenów kultury bogaczewskiej między innymi w strefie w której wykształciła się później kultura sudowska. Należą do nich np. fibule z Grunajek [O. TISCHLER 1879, tabl. IX(III):17; A. RZESZOTARSKA-NOWAKIEWICZ 2003, tabl. XXXVIII:b1,b2], Osowej, obiekt 99 [D. JASKANIS, P. SZYMAŃSKI 2000, 27-29, 143, tabl. 86.1] i wyspy Sacin na jeziorze Rajgrodzkim [A. BUCHOLC 2021, 291-293, tabl. I:7] (Ryc. 3).

Rycina 3. Przykłady unikatowych zapinek z rozwiniętego okresu wczesnorzymskiego z północno-wschodniej Polski. 1,2. Tałty, grób 153 (wg A. JUGA-SZYMAŃSKA 2004); 3. Osowa, obiekt 99 (wg D. JASKANIS, P. SZYMAŃSKI 2020); 4. Grunajki, znalezisko luźne (wg O. TISCHLER 1879); 5. Wyspa Sacin na jeziorze Rajgrodzkim, znalezisko luźne (wg A. BUCHOLC 2021)

Do listy tej można dodać dwie zapinki z grobu 153 w Tałtach [A. JUGA-SZYMAŃSKA 2004, 102, 107–108, tabl. IX:1,4, X:1] oraz trzecią – z Zełwagów, grób 79 [P. SZYMAŃSKI 2005, 23, ryc. 1:8]. Ozdoby te mają nieco odmienne formy (choć zwykle posiadają szerokie, trójkątne nóżki, częste w północno-wschodniej Polsce) lub konstrukcje zapięcia, niekiedy można dopatrywać się w nich inspiracji konkretnymi, różnymi formami fibuł, jednak wiąże je zbieżna chronologia i unikatowość rozwiązań stylistycznych lub konstrukcyjnych.

Pozostaje na koniec kwestia datowania zapinki ze Szwałku. Bez wątpienia mamy do czynienia z zabytkiem wczesnorzymskim, z fazy B₂ ewentualnie z fazy B₂/C₁, na to wskazują jej wszystkie cechy: kształt pochewki wykonanej z blachy, trójkątna nóżka i szeroki kabłąk, zdobienia i ogólna stylistyka. Datowanie takie staje się bardziej prawdopodobne, jeżeli zauważymy podobieństwo do zapinek kapturkowych w tym fibuł Almgren 42. W takim przypadku ostrożnie możemy zawężyć jej chronologię do fazy B_{2b} kiedy wzorce te występowały dość często [por. A. CHILIŃSKA-FRÜBOES 2020, 171].

Bibliografia

ALMGREN O.

- 1897 *Studien über nordeuropäische Fibelformen der ersten nachchristlichen Jahrhunderte mit Berücksichtigung der provinzialrömischen und südrussischen Formen*, Stockholm.

ANDRZEJOWSKI J.

- 1994 *Zapinki o cechach mieszanych II i IV grupy Almgrena*, *Barbaricum* 3, Warszawa, 87–129.

BUCHOLC A.

- 2021 *Interesujące materiały z osady bałtyjskiej w Tworkach Skrodzkich oraz z wyspy Sacin*, *SAS* III, 279–300.

CHILIŃSKA-FRÜBOES A.

- 2020 *Fibel, Tracht und Interkulturalität. Die Dollkeim/Kovrovo-Kultur der älteren Römischen Kaiserzeit im nördlichen Ostpreußen*, *Studien zur Siedlungsgeschichte und Archäologie der Ostseegebiete* 18, Kiel-Hamburg.

JASKANIS D., SZYMAŃSKI P.

- 2020 *Osowa. Osada z okresu wpływów rzymskich nad Czarną Hańczę*, Białystok-Warszawa.

JUGA-SZYMAŃSKA A.

- 2004 *Cmentarzysko z okresu wpływów rzymskich w Tałtach na Pojezierzu Mazurskim*, *Barbaricum* 7, Warszawa, 91–145.

NATUNIEWICZ-SEKUŁA M., OKULICZ-KOZARYN J.

- 2011 *Weklice. A Cemetery of the Wielbark Culture on the Eastern Margin of Vistula Delta (Excavations 1984–2004)*, *MAB* XVII, Warszawa.

NIEZABITOWSKA-WIŚNIEWSKA B.

- 2017 *Zapinki typu Husynne z Lubelszczyzny*, [w:] J. ANDRZEJOWSKI, C. VON CARNAP-BORNHEIM, A. CIEŚLIŃSKI, B. KONTNY (red.), *Orbis Barbarorum. Studia ad archaeologiam Germanorum et Baltorum temporibus Imperii Romani pertinentia* Adalberto Nowakowski dedicata, *MAB- Series Gemina* VI, Warszawa, 475–493.

NOWAKOWSKI W.

- 1995 *Od Galindai do Galinditae. Z badań nad pradziejami bałtyjskiego ludu z Pojezierza Mazurskiego*, *Barbaricum* 4, Warszawa.

SCHUSTER J.

- 2006 *O późnych zapinkach kapturkowych (A II 41)*, *WA* LVIII, 101–120.

SZYMAŃSKI P.

- 2005 *Mikroregion osadniczy z okresu wpływów rzymskich w rejonie jeziora Salęt na Pojezierzu Mazurskim*, *Światowit* P XI, Warszawa.
2018 *Chronologia gołdapskiej grupy kulturowej w okresie wędrówek ludów*, *Światowit* P XX, Warszawa.

RZESZOTARSKA-NOWAKIEWICZ A.

- 2003 *Möglichkeiten der Ausnutzung von Quellentexten und Archivalien bei der Rekonstruktion des Gräberfeldes in Grunajki*, [w:] W. NOWAKOWSKI, M. LEMKE (red.), *Auf der Suche nach der verlorenen Archäologie*, Warszawa, 115–127.

TISCHLER O.

- 1879 *Ostpreussische Gräberfelder III*, „Schriften der Physikalisch-Ökonomischen Gesellschaft zu Königsberg” XIX, 159–269.

An untypical fibula from the Early Roman Period discovered in the Borecka Forest

A fragmentary fibula cast from copper alloy was found during surface survey with metal detectors conducted in the Borecka Forest, Szwałk, site 18 (Figs. 1, 2). The artefact was discovered in humus at the foot of an oblong hill, near the eastern bank of the Czarna Struga River.

The absence of the spring and damaged fastening makes it very difficult to reconstruct the original design of the fibula. The analysis of the preserved elements, i.e. a roof-shaped bow decorated with cross-wise incised thickenings and a clearly broadened foot decorated with triangulars on top with circles, did not bring a clear answer to the question about typological affiliation of the artefact.

The authors did not manage to find any direct analogies of the specimen. Some elements (the triangular foot decorated with a punched ornament) are typical of the Prussian series of eye fibulae. The overall shape, unique construction of the fastening may be associated with the Husynne type, although the presence of two hooks supporting the chord seems to be unlikely in the case of the fibula from Szwałk. On the other hand the brooch has different ornamentation, which is more similar to hood fibulae. Also, the shape of the bow resembles specimens of the Almgren type 42 that belong to this group. Decoration with triangles on top with circles was also identified in other categories of artefacts, e.g. bronze plates (belt appliques?) ornamented in a very similar manner have been discovered on the territories occupied by the Dollkeim-Kovrovo culture.

The shape of the sheet pin catch, triangular foot, wide bow and the overall style undoubtedly demonstrate Early Roman features of B₂ or possibly B₂/C₁ phases. Therefore the fibula was manufactured during the time of the rapid development of the forms and ornamentation of this category of jewelry affiliated with the end of the later Roman Period. It can be assumed that the artefact in question is a single specimen and artisan's attempt to develop a new design, which seems even more likely taking into consideration the fact that the whole series of fibulae are known from northeastern Poland with triangular sheet-like foot that are difficult to classify into specific groups or types of fibulae. They too might have been such variants.

The specimen in question might have been produced outside the territories of the Dollkeim-Kovrovo culture, where Almgren type 42 fibulae prevailed. However, a local Masurian origin cannot be excluded. It is less likely that the artefact comes from the area occupied by the population of the Wielbark culture, where numerous hood fibulae were found.

Przynależność administracyjna miejscowości wymienionych w tomie

Polska

Augustów, gm i pow. *loco*, woj. podlaskie
Bachanowo, gm. Jeleniewo, pow. Suwałki, woj. podlaskie
Bargłów Dworny, gm. Bargłów Kościelny, pow. Augustów, woj. podlaskie
Becejły, gm. Szypliszki, pow. Suwałki, woj. podlaskie
Biezuń, gm. *loco*, pow. Żuromin, woj. mazowieckie
Bilwinowo, gm. Szypliszki, pow. Suwałki, woj. podlaskie
Biskupin, gm. Gąsawa, pow. Żnin, woj. kujawsko-pomorskie
Boćwinka, gm. i pow. Gołdap, woj. warmińsko-mazurskie (dawn. Alt Bodschingken,
Kr. Goldap, Ostpreussen)
Bogaczewo-Kula, gm. i pow. Giżycko, woj. warmińsko-mazurskie
(dawn. Kulla-Brücke/Bogatzewen, Kr. Lötzen, Ostpreussen)
Borki, gm. Kowale Oleckie, pow. Olecko, woj. warmińsko-mazurskie
Brwinów, gm. *loco*, pow. Pruszków, woj. mazowieckie
Czarna Hańcza, gm. Giby, pow. Sejny, woj. warmińsko-mazurskie
Czarna Wieś, gm. Czarna Białostocka, pow. Białystok, woj. podlaskie
Czerwone Bagno, gm. Jeleniewo, pow. Suwałki, woj. podlaskie
Czerwony Dwór, gm. Kowale Oleckie, pow. Olecko, woj. warmińsko-mazurskie
(dawn. Rothebude, Kr. Goldap, Ostpreussen)
Czubin, gm. Brwinów, pow. Pruszków, woj. mazowieckie
Degucie, gm. Dubeninki, pow. Goldap, woj. warmińsko-mazurskie
Dowiaciszki (lit. Dievetišké), gm. Puńsk, pow. Sejny, woj. podlaskie
Dręstwo – patrz Dreństwo
Dreństwo (wcześniej Dręstwo), gm. Bargłów Kościelny, pow. Augustów, woj. podlaskie
Drohiczyn, gm. *loco*, pow. Siemiatycze, woj. podlaskie
Dybowo, gm. Świętajno, pow. Olecko, woj. warmińsko-mazurskie
Garbaś, gm. Filipów, pow. Suwałki, woj. podlaskie
Giby, gm. *loco*, pow. Sejny, woj. podlaskie
Główka, gm. Kowale Oleckie, pow. Olecko, woj. warmińsko-mazurskie
Grądy-Woniecko, gm. Rutki, pow. Zambrów, woj. podlaskie
Grodzisko, gm. Banie Mazurskie, pow. Gołdap, woj. warmińsko-mazurskie

Grunajki, gm. Banie Mazurskie, pow. Gołdap, woj. warmińsko-mazurskie (dawn. Gruneyken, Kr. Darkehmen, Ostpreussen)

Horodnianka, gm. Suchowola, pow. Sokółka, woj. podlaskie

Jałowo, gm. Rutka-Tartak, pow. Suwałki, woj. podlaskie

Janów Pomorski (emporium handlowe Truso), gm. i pow. Elbląg, woj. warmińsko-mazurskie

Jasionowa Dolina, gm. Janów, pow. Sokółka, woj. podlaskie

Jegliniec, gm. Szypliszki, pow. Suwałki, woj. podlaskie

Jemieliste, gm. Filipów, pow. Suwałki, woj. podlaskie

Jędrzejki, gm. Kalinowo, pow. Ełk, woj. warmińsko-mazurskie

Judziki, gm. Bargłów Kościelny, pow. Augustów, woj. podlaskie

Judziki, gm. i pow. Olecko, woj. warmińsko-mazurskie

Kalniszki, gm. i pow. Gołdap, woj. warmińsko-mazurskie

Kamienna Stara, gm. Dąbrowa Białostocka, pow. Sokółka, woj. podlaskie

Kazimierówka, gm. Jeleniewo, pow. Suwałki, woj. podlaskie

Konikowo (dawn. Rostek), gm. i pow. Gołdap, woj. warmińsko-mazurskie

Korkliny, gm. i pow. Suwałki, woj. podlaskie

Kosmów, gm. i pow. Hrubieszów, woj. lubelskie

Kośmidry, gm. i pow. Gołdap, woj. warmińsko-mazurskie

Krukówek, gm. Raczek, pow. Suwałki, woj. podlaskie

Krzemionki Opatowskie (rezerwat archeologiczny), gm. Bodzechów, pow. Ostrowiec, woj. świętokrzyskie

Krzywe, gm. i pow. Suwałki, woj. podlaskie

Krzywółka (część miasta Suwałki), woj. podlaskie

Kuty, gm. Pozezdrze, pow. Węgorzewo, woj. warmińsko-mazurskie (dawn. Kuten, Kr. Angerburg, Ostpreussen)

Laski Wielkie, gm. Kalinowo, pow. Ełk, woj. warmińsko-mazurskie

Lisy, gm. Banie Mazurskie, pow. Gołdap, woj. warmińsko-mazurskie (dawn. Lyssen, Kr. Angerburg, Ostpreussen)

Lubawa, gm. *loco*, pow. Iława, woj. warmińsko-mazurskie

Łumbie, gm. i pow. Sejny, woj. podlaskie

Magdalenowo, gm. i pow. Suwałki, woj. podlaskie

Małe Raczek, gm. Raczek, pow. Suwałki, woj. podlaskie

Małyszówka (część miasta Dąbrowa Białostocka), gm. Dąbrowa Białostocka, pow. Sokółka, woj. podlaskie

Maryjanka (obecnie część wsi Krosna-Wieś), gm. Brwinów, pow. Pruszków, woj. mazowieckie

Mazurowo, gm. Kalinowo, pow. Ełk, woj. warmińsko-mazurskie

Mieruniszki, gm. Filipów, pow. Suwałki, woj. podlaskie

Miłuki, gm. i pow. Ełk, woj. warmińsko-mazurskie

Muły, gm. Giby, pow. Sejny, woj. podlaskie

Netta, gm. i pow. Augustów, woj. podlaskie

Niedrzwica, gm. i pow. Gołdap, woj. warmińsko-mazurskie

Niemcowizna, gm. i pow. Suwałki, woj. podlaskie

Nieszki, gm. Bakalarzewo, pow. Suwałki, woj. podlaskie

Nowa Boćwinka, gm. i pow. Gołdap, woj. warmińsko-mazurskie
(dawn. Neu Bodschiwingken, Kr. Goldap, Ostpreussen)

Nowy Wiśnicz, gm. *loco*, pow. Bochnia, woj. małopolskie

Olecko, gm. i pow. *loco*, woj. warmińsko-mazurskie (dawn. Oletzko / Treuburg, Kr. Oletzko / Treuburg, Ostpreussen)

Osinki, gm. i pow. Suwałki, woj. podlaskie

Osowa, gm. i pow. Suwałki, woj. podlaskie

Otrębusy, gm. Brwinów, pow. Pruszków, woj. mazowieckie

Paprotki Kolonia, gm. Miłki, pow. Giżycko, woj. warmińsko-mazurskie

Pieńczykówek, gm. Rajgród, pow. Grajewo, woj. podlaskie

Pijawne Polskie, gm. Nowinka, pow. Augustów, woj. podlaskie

Plewki, gm. i pow. Olecko, woj. warmińsko-mazurskie
(dawn. Plöwken, Kr. Treuburg, Ostpreussen)

Płociczno, gm. Bakałarzewo, pow. Suwałki, woj. podlaskie

Podliszewo, gm. Rajgród, pow. Grajewo, woj. podlaskie

Raczki, gm. Raczki, pow. Suwałki, woj. podlaskie
(dawn. Raczki, Kr. Suwalki, Ostpreussen)

Rajgród, gm. *loco*, pow. Grajewo, woj. podlaskie

Rostoły, gm. Juchnowiec Kościelny, pow. Białystok, woj. podlaskie

Rowele, gm. Rutka-Tartak, pow. Suwałki, woj. podlaskie

Równina Dolna, gm. Korsze, pow. Kętrzyn, woj. warmińsko-mazurskie
(dawn. Unter-Plehnen, Kr. Rastenburg, Ostpreussen)

Rybczyzna, gm. Rajgród, pow. Grajewski, woj. podlaskie

Sacin (wyspa na jez. Rajgrodzkim), woj. podlaskie

Sejny, gm. i pow. *loco*, woj. podlaskie

Skarkiszki (lit. Skarkiškiai), gm. Puńsk, pow. Sejny, woj. podlaskie

Skomętno Wielkie, gm. Kalinowo, pow. Ełk, woj. warmińsko-mazurskie
(dawn. Skomentnen/Skomanten, Kr. Lyck, Ostpreussen)

Skrodzkie (vel Tworki Skrodzkie), gm. Rajgród, pow. Grajewo, woj. podlaskie

Smolniki, gm. Rutka-Tartak, pow. Suwałki, woj. podlaskie

Stacze, gm. Kowale Oleckie, pow. Olecko, woj. warmińsko-mazurskie
(dawn. Statzen, Kr. Oletzko, Ostpreussen)

Stacze, gm. Kalinowo, pow. Ełk, woj. warmińsko-mazurskie

Stare Kiełbonki (Ławny Lasek), gm. Piecki, pow. Mrągowo, woj. warmińsko-mazurskie
(dawn. Alt-Kelbonken, Kr. Sensburg, Ostpreussen)

Straduny, gm. i pow. Ełk, woj. warmińsko-mazurskie

Strękowa Góra (Góra Strękowa), gm. Zawady, pow. Białystok, woj. podlaskie

Suraż, gm. *loco*, pow. Białystok, woj. podlaskie

Sztabin, gm. *loco*, pow. Augustów, woj. podlaskie

Szurpiły, gm. Jeleniewo, pow. Suwałki, woj. podlaskie (w obrębie Szurpił lokalne nazwy części wsi – Targowisko, Mosiężysko, Góra Zamkowa, Góra Kościelna)

Szuszalewo, gm. Dąbrowa Białostocka, pow. Sokółka, woj. podlaskie

Szwajcaria, gm. i pow. Suwałki, woj. podlaskie

Szwałk, gm. Kowale Oleckie, pow. Olecko, woj. warmińsko-mazurskie

Szymany, gm. Wąsosz, pow. Grajewo, woj. podlaskie
Szypliszki, gm. *loco*, pow. Suwałki, woj. podlaskie
Śniepie, gm. i pow. Ełk, woj. warmińsko-mazurskie
Święć-Strumiany, gm. Czyżew, pow. Wysokie Mazowieckie, woj. podlaskie
Tałty, gm. i pow. Mikołajki, woj. warmińsko-mazurskie
(dawn. Talten, Kr. Sensburg, Ostpreussen)
Turtul (przysiółek wsi Malesowizna), gm. Jeleniewo, pow. Suwałki, woj. podlaskie
Tworki, przysiółek wsi Skrodzkie, gm. Rajgród, pow. Grajewo, woj. podlaskie
Tykocin, gm. *loco*, pow. Białystok, woj. podlaskie
Ulów, gm. i pow. Tomaszów Lubelski, woj. lubelskie
Warszawa-Zerzeń (osiedle w dzielnicy Wawer)
Wierzbianki, gm. Kowale Oleckie, pow. Olecko, woj. warmińsko-mazurskie
Wiżajny, gm. *loco*, pow. Suwałki, woj. podlaskie
Wnory-Wypychy, gm. Kulesze Kościelne, pow. Wysokie Mazowieckie, woj. podlaskie
Wojdy, gm. Rajgród, pow. Grajewo, woj. podlaskie
Wołownia, gm. Jeleniewo, pow. Suwałki, woj. podlaskie
Woźnawieś (dawn. Woźna Wieś), gm. Rajgród, pow. Grajewo, woj. podlaskie
Wólka, gm. Bakałarzewo, pow. Suwałki, woj. podlaskie
Wyszembork, gm. Mrągowo, pow. Mrągowo, woj. warmińsko-mazurskie
Zelwa, gm. Giby, pow. Sejny, woj. podlaskie
Zelwagi, gm. Mikołajki, pow. Mrągowo, woj. warmińsko-mazurskie
(dawn. Selbongen, Kr. Sensburg, Ostpreussen)
Żubronajcie, gm. Krasnopol, pow. Sejny, woj. podlaskie
Żywa Woda, gm. Jeleniewo, pow. Suwałki, woj. podlaskie

Litwa

Alytus, Alytaus m. sav., Alytaus aps.
Baitai (Baičiai), Dvilų sen., Klaipėdos raj. sav., Klaipėdos aps.
Bakšiai, Šventėžio sen., Lazdijų raj. sav., Alytaus aps.
Delnica, Šeštokų sen., Lazdijų raj. sav., Alytaus aps.
Druskininkai (lit. Druskininkai), *Druskininkų* raj. sav., Alytaus aps.
Dzūkai, Būdvečio sen., Lazdijų raj. sav., Alytaus aps.
Elverišké, Lazdijų sen., Lazdijų raj. sav., Alytaus aps.
Gumbeliai (Maišymai), Šeštokų sen., Lazdijų raj. sav., Alytaus aps.
Jaskonis, Druskininkų raj. sav., Alytaus aps.
Kirsnelė, Šeštokų sen., Lazdijų raj. sav., Alytaus aps.
Kvietiniai, Dauparų-Kvietinių sen., Klaipėdos raj. sav., Klaipėdos aps.
Lazdijai, Lazdijų raj. sav., Alytaus aps.
Maišymai, Šeštokų sen., Lazdijų raj. sav., Alytaus aps. – por. Gumbeliai
Meškučiai, Daugų sen., Alytaus raj. sav., Alytaus aps.
Mikniškiai, Šeštokų sen., Lazdijų raj. sav., Alytaus aps.
Pažarstis, Šilavotas sen., Prienų raj. sav., Kaunas aps.
Rudamina, Lazdijų sen., Lazdijų raj. sav., Alytaus aps. – pol. Urdomin

Stanaičiai, Garliavos sen., Kauno raj. sav., Kauno aps.
Strumbagalvė, Būdvečio sen., Lazdijų raj. sav., Alytaus aps.
Užpekliai, Kretingos sen., Kretingos raj. sav., Klaipėdos aps.
Zapsė, Lazdijų raj. sav., Alytaus aps.
Zubriai, Kalvarijos sen., Kalvarijos sav. Mariampolės aps.

Łotwa

Lejasdopeles (Sēlpils Lejasdopeles), Sēlpils pag., Jēkabpils nov.
Vampenieši II (wyspa Dole), pag. Salaspils, nov. Salaspils

Ukraina

Komariv (Комарів), rej. kelmieniecki, obw. czerniowiecki
Ostriv (Острів), rej. białocerkiewski, obw. kijowski

Białoruś

Lida (Ліда), rej. *loco*, obw. grodzieński
Podweryszki (biał. Падварышкі), rej. Werenowski, obw. grodzieński

Rosja (w tym nieistniejące miejscowości Prus Wschodnich, obecnie na terenie obwodu królewieckiego)

Dawn. Imten, Kr. Wehlau, Ostpreussen - miejscowość nie istnieje, raj. Gwardiejsk, obw. królewiecki
Izmierskoje poselenije (Измери, tat. *Әжмәр авыл җирлеге, Äctär awıl cirlege*), raj. Spas, Tatarstan
Izerkapinis (Изеркапинис) – cmentarzysko w miejscowości Klincovka (Клинцовка), raj. Zelenogradsk, obw. królewiecki
Klincovka (Клинцовка), raj. Zelenogradsk, obw. królewiecki (dawn. Wosegau, Kr. Königsberg, Ostpreussen)
Kostroma (Кострома), raj. i obw. kostromskoi
Dawn. Medenau, Kr. Fischhausen, Ostpreussen – obecnie Logvino (Логвино), raj. Svetlogorsk, obw. królewiecki
Nowogród Wielki (Беликий Новгород), raj. i obw. nowogrodzki
Osipowa pustyn' (Осипова пустынь), raj. Aleksandrovsk, obw. włodzimierski
dawn. Schulstein, Kr. Königsberg, Ostpreussen – obecnie Volnoe (Вольное), raj. Zelenogradsk, obw. królewiecki
Wies' (Весь), raj. Suzdal, obw. włodzimierski
Wystruć – Černiahovsk (Черняховск), raj. *loco*, obw. królewiecki – (dawn. Insterburg, Kr. *loco*, Ostpreussen) – pol. Wystruć
Dawn. Zohpen, Kr. Wehlau, Ostpreussen – obecnie Suvorovo (Суворово), raj. Gwardiejsk, obw. królewiecki

Niemcy

Hedeby/Haithabu (obecnie Busdorf, dzielnica Hadeby), Kr. Schleswig-Flensburg,
Schleswig-Holstein

Szwecja

Ales Stenar (nazwa obiektu zabytkowego) – miejscowość Kåseberga, komm. Ystad, län Skåne

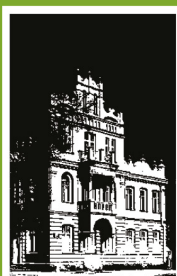
Tunezja

Kartagina (łac. Carthago), obecnie w granicach Tunis (arab. تونس), wil. Tunis
Thysdrus (obecnie Al Dżamm, arab. ج, fr. *El Jem*), wil. Al.-Mahdija

Wykaz skrótów

AL	„Archaeologia Litwana”, Vilnius.
Alt-Preußen	„Alt-Preußen. Vierteljahresschrift für Vor- und Frühgeschichte”, Königsberg.
AP	„Archeologia Polski”, Warszawa.
ATL	Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje.... metais, Vilnius.
Bałtowie i ich sąsiedzi...	A. BITNER-WRÓBLEWSKA, G. IWANOWSKA (red.), <i>Bałtowie i ich sąsiedzi. Marian Kaczyński in memoriam</i> , Seminarium Bałtyjskie II, Warszawa 2009.
Ceramika bałtyjska...	M. KARCZEWSKA, M. KARCZEWSKI (red.) <i>Ceramika bałtyjska. Tradycje i wpływy. Materiały z konferencji, Białystok 21-23 września 2005 roku</i> , Białystok 2009.
Ceramika zachodniobałtyjska I...	M. KARCZEWSKI (red.), <i>Ceramika zachodniobałtyjska od wczesnej epoki żelaza do początków ery nowożytniej. Materiały z konferencji – Białystok, 14–16 maja 1997</i> , Białystok 1998.
Ceramika zachodniobałtyjska II	M. KARCZEWSKA, M. KARCZEWSKI (red.), <i>Ceramika zachodniobałtyjska. Nowe źródła i interpretacje. Materiały z Konferencji, Białystok 23-24 września 2002</i> , Białystok 2004.
Kultura bogaczewska...	A. BITNER-WRÓBLEWSKA (red.), <i>Kultura bogaczewska w 20 lat później. Materiały z konferencji, Warszawa, 26–27 marca 2003</i> , Seminarium Bałtyjskie I, Warszawa 2007.
Kultury archeologiczne...	K. GODŁOWSKI (red.), <i>Kultury archeologiczne i strefy kulturowe w Europie Środkowej w okresie wpływów rzymskich. Materiały z konferencji zorganizowanej przez Polskie Towarzystwo Archeologiczne, Oddział w Nowej Hucie i Instytut Archeologii Uniwersytetu Jagiellońskiego w dniach 20–22 września 1972 roku w Nowej Hucie i Krakowie</i> , Zeszyty Naukowe UJ CCCCXXII, Prace Archeologiczne 22, Kraków 1976.
LA	„Lietuvos archeologija” Vilnius.
MAB	Monumenta Archaeologica Barbarica, Kraków-Warszawa.

MdspK	Materiały do syntezy pradziejów Kujaw, Poznań.
MS	Materiały Starożytne, Warszawa.
MSiW	Materiały Starożytne i Wczesnośredniowieczne, Warszawa.
Officina archaeologica optima...	W. NOWAKOWSKI, A. SZELA (red.), <i>Officina archaeologica optima. Studia ofiarowane Jerzemu Okuliczowi-Kozarynowi w siedemdziesiątą rocznicę urodzin</i> , Światowit P VII, Warszawa 2001.
Prussia	„Sitzungsberichte der Altertumsgesellschaft Prussia”; od 1926 roku: „Zeitschrift der Altertumsgesellschaft Prussia”; od 1927 roku: „Prussia. Zeitschrift für Heimatkunde und Heimatschutz”; od 1940 roku: „Prussia. Zeitschrift für Heimatkunde”, Königsberg.
RB	„Rocznik Białostocki”, Białystok.
RO	„Rocznik Olsztyński”, Olsztyn.
SAS	„Studia Archaeologica Sudauica”, Warszawa.
Sem Bałt	Seminarium Bałtyjskie, Warszawa.
Światowit B	Światowit. Supplement Series B, Warszawa.
Światowit P	Światowit. Supplement Series P: Prehistory and Middle-ages, Warszawa.
WA	„Wiadomości Archeologiczne”, Warszawa.
ZOW	„Z Otchłani Wieków”, Poznań-Warszawa.
AZP	– Archeologiczne Zdjęcie Polski
BTN	– Białostockie Towarzystwo Naukowe
IAUW	– Instytut Archeologii Uniwersytetu Warszawskiego
KEJ	– Kompleksowa Ekspedycja Jaćwieska
KZA	– Konserwator Zabytków Archeologicznych
NID	– Narodowy Instytut Dziedzictwa
PSOZ	– Państwowa Służba Ochrony Zabytków
PTA	– Polskie Towarzystwo Archeologiczne
PTAiN	– Polskie Towarzystwo Archeologiczne i Numizmatyczne
WAUW	– Wydział Archeologii Uniwersytetu Warszawskiego
WUOZ	– Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków

MUZEUM
w Suwałkach

WYDZIAŁ
ARCHEOLOGII
Uniwersytet
Warszawski

ISBN WAUW 978-83-66210-47-9
ISBN MOS 978-83-61494-35-5
ISSN 2544-9982